

Його точка зору щодо наслідків «імперського поглинення гетьманату» для української церкви така: «Наприкінці XVIII ст. православна церква в гетьманаті втратила свою автономію і була адміністративно інтегрована російським державним православ'ям».

Розглядаються в монографії і проблеми, пов'язані з Брестською унією 1596 р. З. Когут з цього приводу пише: «Будучи непопулярною серед православних мас, уніатська церква, підтримувана польським урядом, стала, однак, на якийсь період єдиною легальною церквою східного обряду».

З монографії видно, що її автор прагнув подати комплексну картину (при цьому без ідеологічної упередженості) досить значного відрізка в історії національно-визвольної боротьби українського народу. Для підтвердження цього наведемо назви окремих розділів («Природа української автономії», «Реакція і сподівання українців: законодавча комісія 1767—1768 рр.», «Тріумф російського централізму: імперські реформи та інтеграція гетьманату»), а також параграфів («Походження і розвиток гетьманату», «Уряд і церква», «Козацькі вибори і накази», «Імперська інтеграція українського війська»).

Заслужують на увагу і висновки книги, де автор замість традиційного у таких випадках огляду основних положень книги робить узагальнення, більшість з яких стосуються наслідків для України та її народу «імперського поглинення гетьманату». Він, зокрема, пише: «Через два десятиліття були скасовані всі українські інституції, а реакція українців на це була не більше, ніж поміркованою. Якби була можливість встановити громадську думку, ... більшість українського суспільства все ще, ймовірно, виступила б за подальше існування місцевих органів... Хоча розчинення значної частини українського дворянства в російському імперському суспільстві позбавило українців керівництва у вигляді традиційної еліти на початкових етапах «державного будівництва», спадщина цього дворянства здійснила важливий вплив на розвиток сучасної української національної свідомості».

Важко не погодитися з цією та багатьма іншими оцінками і міркуваннями американського автора.

Є. Є. КАМІНСЬКИЙ (Київ)

Одержано 25.01.91

О. В. ШАМШУР.

США: буржуазное государство и практика национальных отношений (60—80-е годы).

Киев : Наук. думка, 1989.—224 с.

Рецензована монографія вийшла з друку, за висловом самого автора, в період, коли «расово-національні конфлікти досягли небачених з початку століття масштабів, захопивши з різним ступенем гостроти практично всі поліетнічні держави» (с. 3). Напевно, він дійшов цього висновку, виходячи багато в чому і з тієї напруженості в національних відносинах, яка стала характерною для нашої країни. Слід визнати, що різко критичне ставлення в радянському суспільстві до внутрішньої національної політики, посилене економічними й соціальними труднощами, ставить у складне становище дослідників, які займаються проблематикою держав Заходу.

Проте вивчення національних відносин у країнах з розвинутою економічною структурою необхідно не лише для того, щоб «довести» наявність дуже серйозних проблем у цій сфері суспільного життя, а й для того, щоб ретельно проаналізувати чужий досвід, особливо невдачі та помилки, аби запобігти їм чи уникнути. Зокрема, виявля-

ється, що ніякі, навіть найбільш вражаючі досягнення «постіндустріального» чи «технотронного» суспільства не гарантують розв'язання расово-національних конфліктів, хіба що переводять їх в іншу площину. В цьому плані монографія О. В. Шамшура, безсумнівно, має значний науково-теоретичний і практичний інтерес.

Можливо, вперше у радянській американістиці зроблено в цілому успішну спробу проаналізувати весь комплекс етнонаціональних відносин у США, зосередити увагу на механізмі їх державного регулювання. При цьому автор не обмежується загальними деклараціями й не вдається до спрощень. Він розглядає расово-етнічну політику американської держави як у горизонтальному зрізі, представленому законодавчою, виконавчою та судовою владою, так і по вертикалі — у взаємодії федеральних, штатних і місцевих органів влади. Подібний підхід дає можливість дослідити діяльність усіх «компонентів» політичної системи США: з одного боку, виявити їх особливості й значення у формуванні та реалізації етнічної політики, з іншого, — ступінь їхньої взаємозалежності й взаємодоповнюваності в цьому процесі.

Природно, що центральне місце у монографії займають питання про концептуальні основи, форми і методи державного регулювання етнонаціональних відносин у США. Слід віддати належне авторові в тому, що він не підганяє всю американську етносоціологію та етнополітологію під одну схему: в книзі можна знайти докладний аналіз практично всіх, — як традиційних, так і новітніх — теорій етнічного розвитку американської нації. Цілком слушним є й висновок про тісний взаємозв'язок між теоретичними концепціями і расово-етнічною політикою Сполучених Штатів (с. 54). Ця теза дістає своє підтвердження, зокрема, у консерватизації американської етносоціології, що відбувається в останні роки у зв'язку з новою хвилею в США расистських і шовіністичних настроїв. Втім, негативістське ставлення до американської етносоціології та етнополітології (характерне донедавна для радянського суспільствознавства в цілому), на нашу думку, завважає авторські показати всю складність того шляху, який пройшли ці науки у своєму розвитку й призводить до певної однобічності в дослідженні цієї проблеми.

Вельми цікавим у монографії є висвітлення питання практичної діяльності органів державної влади США у сфері етнонаціональних відносин. Зокрема, автор цілком слушно вказує на неоднозначність наслідків їх антидискримінаційної політики, головним результатом якої стало утвердження принципу юридичного рівноправ'я всіх громадян США незалежно від їх расового та етнічного походження. Водночас практика реалізації прийнятих законодавчих актів і судових рішень показала, що вони, як і здійснювані відповідно до них програми, виявилися неспроможними забезпечити фактичну рівність всіх етнорасових та етнонаціональних груп, зламати існуючу в країні расово-етнічну ієрархію. Насамперед це стосується так званих меншостей, тобто «кольорових» американців. Соціально-економічна дистанція між ними та «білими» не зменшується, незважаючи на певне зростання представництва «кольорових» у політиці, сфері бізнесу й суспільного управління, науці тощо. Саме «кольорові» становлять непропорційно велику частину тих, хто опинився на узбіччі життя американського суспільства. Таким чином, великі абсолютні розміри витрат на соціальні програми на федеральному та місцевих рівнях не повинні відвертати увагу дослідника від головного — а саме від того, якою мірою вони вплинули на становище етнонаціональних груп.

Дещо незвичним для нашого читача, але дуже важливим є також питання про «побічні» ефекти реформаторської діяльності американського уряду. Незважаючи на наявність у ній ряду позитивних моментів, ця діяльність майже не зачепила етнічної групи східно- та південноєвропейського походження, що сприяло формуванню серед їх пред-

ставників упередженості й ворожості до «кольорових». Неорасистські настрої отруїли свідомість значної частини населення США, активного поширення набула кампанія проти нібито існуючої «дискримінації навпаки» щодо білих американців, значно погіршився клімат міжрасових і міжетнічних відносин. Автор досліджує цю ситуацію досить докладно. Ми ж наголосимо на одному висновку, який цілком логічно випливає із зробленого ним аналізу і є дуже актуальним для нашого суспільства саме нині, коли національні відносини відзначаються підвищеним ступенем конфліктності. Прийняттю будь-якого політичного рішення, особливо в цій найбільш «чутливій» сфері, повинен передувати багатофакторний аналіз усіх його можливих наслідків. Без цього реальний результат може різко відрізнятись від запланованого.

Увагу читача привернуть і питання, присвячені сучасному становищу індіанців, ескімосів та алеутів, схожого на становище корінних народностей радянської Півночі й Далекого Сходу. Зокрема, вражає матеріал про катастрофічне забруднення навколишнього середовища аборигенів внаслідок хижацької розробки родовищ корисних копалин, у тому числі радіоактивної сировини. Дані, наведені в книзі, свідчать про вразливість традиційних культур, їхню неспроможність протистояти наступу сучасної технократичної цивілізації, коли інтересами аборигенів нехтують для дальшого збагачення великого бізнесу або для задоволення інтересів всесильних міністерств і відомств. З цього приводу з прикрістю відзначимо, що порівняльні міжстемні дослідження національних відносин все ще знаходяться в ембріональному стані. Врахування досвіду в цьому плані — як позитивного, так і негативного — інших держав, безумовно, сприяло б компетентнішому розв'язанню відповідних проблем, з якими ми стикаємося в нашій країні.

Під таким же кутом зору можна розглядати й питання етнокультурного розвитку в суспільно-політичному житті США. Етнічне відродження, двомовність, дискусії навколо офіційної мови, поширення расово-національних упереджень та забобонів — усі ці сюжети можна знайти в книзі. Шкода, автор не звернув уваги на те, що збереженою й розвитковою мовою і культурою етнопонаціональних груп сприяє той неперечний факт, що протягом останніх десятиліть американська держава остаточно відмовилася від адміністрування в цій важливій і делікатній сфері. Поза увагою дослідника залишилося і таке надзвичайно цікаве питання, як формування культури міжнаціонального та міжетнічного спілкування, яка, незважаючи на відсутність у США системи інтернаціонального виховання, є загалом досить високою.

Своє дослідження О. В. Шамшур завершує аналізом еволюції расово-етнічних аспектів імміграційної політики США. Правове регулювання імміграції має для Сполучених Штатів, як країни переселенського типу, винятково важливе значення. Автор переконливо розвінчує уявлення про ледве не добродійний характер цієї політики. Її основна тенденція — курс на встановлення більш жорстких критеріїв щодо якості претендентів на в'їзд до країни та обмеження їх кількості.

Рецензована книга містить цікавий і маловідомий фактичний матеріал, приваблює нестандартними підходами до проблеми та оригінальними висновками. Вона нашоує на роздуми, аналітичні порівняння й саме цим відрізняється від багатьох інших наукових досліджень з питань етнопонаціональних відносин. Втім, праця набагато виграла б, якби автор зосередив більше уваги на узагальненні й висвітленні позитивного досвіду, нагромадженого в США у сфері регулювання етнопонаціональних відносин та запобігання етнополітичних конфліктів, а також дав аналіз перспектив розвитку етнічних процесів у країні.

Монографія О. В. Шамшура, поза всяким сумнівом, стане в пригоді усім, хто цікавиться проблемами етносоціології та етнополітології.

О. В. КАРТУНОВ (Київ)